

Bartłomiej Skowroński*, Aneta Domżańska**

* Uniwersytet Warszawski [b.skowronski@uw.edu.pl]

** Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego [anetadomzalska@gmail.com]

Duchowość osób odbywających karę pozbawienia wolności

Abstrakt: autorzy prezentują wyniki badań, których celem było ukazanie specyfiki życia duchowego osób odbywających karę pozbawienia wolności. Ich analiza potwierdziła, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się statystycznie istotnie uboższym życiem duchowym, aniżeli grupa kontrolna, którą stanowiły osoby niekarane. Osoby skazane w istotnie mniejszym stopniu poszerzają własną świadomość, rzadziej poszukują sensu otaczającej rzeczywistości, czerpią istotnie mniej przeżyć duchowych z czynienia dobra, są mniej wrażliwe na sztukę oraz na piękno zewnętrzne i wewnętrzne, co związane jest z wyborami moralnymi.

Słowa kluczowe: polscy więźniowie, duchowość więźniów, religijność więźniów.

Wprowadzenie

Duchowość jest ważnym aspektem życia człowieka, dlatego powinna być przedmiotem badań również w odniesieniu do osób odbywających karę pozbawienia wolności. Wiele kontrowersji wzbudza pojęcie „duchowość” ze względu na ustalenie jego granic. W powszechnym rozumieniu duchowość często utożsamiana jest z wiarą i religijnością (Heszen-Niejodek, Gruszczyńska 2004; Skrzypińska 2012). Katarzyna Skrzypińska (2012, s. 82) proponuje zdefiniowanie duchowości, jako „spełnianie siebie w dążeniu do budowania sensu życia, szczęścia i poszukiwanie rzeczy ostatecznych, przy zaangażowaniu własnych zasobów poznawczych,

emocjonalnych i behawioralnych, czemu czasami towarzyszą doznania szczytowe”. Rozumienie duchowości jako duchowe potrzeby, wartości, dążenia i cele proponuje Kazimierz Popielski (1994). Według Frances Vaughan (1991) duchowość to subiektywne doświadczenie *sacrum*. Z kolei Irena Heszen-Niejodek i Ewa Gruszczyńska (2004) twierdzą, że duchowość ma status dyspozycji i jest atrybutem każdego człowieka. Duchowość, jako dyspozycja człowieka, stanowi potencjał, który może się rozwijać w ciągu całego życia. Wśród głównych przejawów duchowości, dostępnych w doświadczeniu wewnętrznym wymieniają: rozwój (znajomość siebie, samorealizacja i samodoskonalenie, korzystanie z nowych doświadczeń, spontaniczność, oryginalność i twórczość codziennych działań); wolność wewnętrzną (kierowanie się własnymi standardami w wyborze celów i środków w ocenie efektów, brak wewnętrznego przymusu w działaniu); otwartość (akceptacja zmian i nowych doświadczeń, wydarzeń życiowych, także niepomysłnych, wrażliwość); postawy religijne (przeżycia religijne, ich znaczenie w codziennym życiu, ich wpływ na wybory moralne i postępowanie, skłonność do refleksji etycznej); etyczność (wysokie miejsce wartości etycznych w hierarchii wartości, dbałość o zgodne z nimi postępowanie, skłonność do refleksji etycznej); sprzeciw wobec zła (protestowanie przeciwko przemocy, niesprawiedliwości, krzywdzie innych); stosunek do innych (rozumienie, tolerancja, szacunek, gotowość służenia sobą, umiejętność wybaczenia, altruizm); zaangażowanie (doświadczenie poczucia wspólnoty, uczestnictwa, odpowiedzialności, zgeneralizowanej miłości); sens (poszukiwanie sensu życia w ogóle, sensu poszczególnych wydarzeń, także niepomysłnych i sensu własnej aktywności w świecie, poszukiwanie ogólnej zasady rządzącej światem) oraz harmonię (poszukiwanie harmonii ze światem, ładu wewnętrznego, spójności różnych form własnej aktywności). Według Pawła Sochy (2000) obszarami, które związane są z duchowością człowieka są: świadomość i samoświadomość (zdolność do przeżywania stanów mistycznych, świadomość własnej ograniczoności); rozum i mądrość (rozum związany jest ze zrozumieniem siebie i otaczającego świata, werbalizacją i intelektualizacją świata, wglądem i intuicją, mądrość dotyczy wiedzy i umiejętności oceny sensu, uwarunkowań, przemian ludzkiego życia); uczucia (miłość, żal, zachwyt, cierpienie, niezadowolenie duchowe); wrażliwość (wrażliwość na niejasności i sprzeczność, świeżość przeżywania siebie, innych oraz świata, wrażliwość na barwę, kształt, doznania słuchowe, smakowe czy węchowe); moralność (zdolność rozróżniania dobra od zła, posługiwanie się kryteriami odpowiedzialności, sprawiedliwości, tolerancji); twórczość (zdolność do tworzenia oraz sam proces tworzenia); poczucie estetyczne; światopogląd (system wartości; preferencje indywidualne i społeczne, związany jest z nadawaniem sensu i znaczenia zjawiskom, zachowaniom itp.); religijność (związana z zachowaniami religijnymi); wiara (wysiłek poznawczy, który zmierza do przyjęcia czegoś za prawdę; treściami wiary mogą być przekonania, wyobrażenia religijne, paranaukowe, wiedza naukowa).

Kolejnym zagadnieniem staje się dookreślenie wspomnianej już relacji między duchowością a religijnością. Oba pojęcia, choć podobne do siebie pod względem genezy i funkcji, mają różniącą się w wielu elementach treść i konsekwencje przeżywania (Skrzypińska 2012, s. 76). Jedno ze stanowisk sugeruje rozumienie duchowości jako poszukiwanie sensu, jedności, relacji z naturą, człowieczeństwem i transcendencją. Religijność zaś obejmuje wiarę społeczności, połączoną z nauczaniem motywującym do poszukiwania świętości oraz popierania moralności. To stanowisko obrazuje stosunek krzyżowania się zakresów obu omawianych pojęć z częścią wspólną oraz elementami odrębnymi, którymi różni się duchowość od religijności. Przy czym celem obu tych zjawisk bezwątpienia wydaje się proces poszukiwania *sacrum*, sensu życia oraz miejsca człowieka w świecie (Piotrowski, Skrzypińska, Żemojtel-Piotrowska 2013).

Tematyka duchowości osób odbywających karę pozbawienia wolności jest poruszana przez badaczy przede wszystkim w aspekcie religijności osadzonych. Poniżej, w porządku chronologicznym, zostaną zaprezentowane wyniki badań w tym obszarze.

Relacjami między postawami religijnymi więźniów a ich systemem wartości zajął się Roman Cieslak (1994). Z analizy zebranego materiału autor wysunął następujące wnioski: połowa badanych spostrzegła siebie jako zachowujących się często w sposób altruistyczny; nie było w tym aspekcie istotnych różnic między osobami o wysokiej intensywności pozytywnej i negatywnej postawy religijnej; 1/3 ogółu badanych spostrzegła normy moralne jako obiektywne, ustanowione przez Boga; 2/3 więźniów twierdziło, że normy moralne są uniwersalne – obowiązują zawsze, wszędzie i wszystkich. Na podstawie danych statystycznych można przypuszczać, że spostrzeganie norm moralnych jako obiektywnych, jest w jakiś sposób powiązane z wysoką intensywnością pozytywnej postawy religijnej; różnica między badanymi o wysokiej intensywności pozytywnej postawy religijnej a badanymi o wysokiej intensywności negatywnej postawy religijnej okazała się istotna na poziomie 0,05; tylko 1/5 ogółu badanych stwierdziła, że wypełnianie przykazań Bożych jest najważniejszą normą postępowania. Były to przede wszystkim osoby z grupy o wysokiej intensywności pozytywnej postawy religijnej. Najważniejszą normą postępowania dla ponad połowy respondentów jest bycie w zgodzie z samym sobą.

Problematyka religijności osób odbywających karę pozbawienia wolności została podjęta również przez Arkadiusza Urbanka (2007). Badania przeprowadzone wśród 230 osadzonych wykazały, że aktywność religijna wśród więźniów jest na bardzo niskim poziomie. Wskaźniki oznaczające częstotliwość z jaką respondenci uczestniczyli w wyróżnionych formach życia religijnego we wszystkich badanych grupach były niskie, a zdecydowane różnice wystąpiły pomiędzy osadzonymi młodocianymi a dorosłymi. Uczestnictwo we mszy świętej i innych zbiorowych spotkaniach modlitewnych deklaruje 5% młodocianych, 14% pierwszy raz karanych i 9% recydywistów. Z kolei indywidualną modlitwę praktykuje 4,6% młodocia-

nych, 25% pierwszy raz karanych i 10% recydywistów. Aktywność religijna osób pozbawionych wolności zdecydowanie bardziej zmienia się wraz z ich wiekiem. Deklarowane zaangażowanie respondentów w aktywność religijną z uwzględnieniem kryterium wieku ujawnia, że wraz z wiekiem respondentów wzrastało ich uczestnictwo w aktywności religijnej. Najwyższe wskaźniki odnotowano wśród osób w wieku 22–26 lat, czyli w grupie skazanych dorosłych – 50%. Następnie 27–35 lat – 43%; 36–55 i powyżej – 33% badanych. Wśród najmłodszej grupy respondentów 18–21 lat – 10% osadzonych deklarowało uczestnictwo w życiu religijnym w okresie pobytu w zakładzie karnym.

Na zagadnienie życia religijnego wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności zwrócił uwagę Tadeusz Sakowicz (2007). Z ogółu badanych (N = 4192) jako niewierzący określiło się 11,8% respondentów, jako indyferentni – 23,0%, jako wskazujący na wiarę deklaratywną – 30,6%, jako konfesyjni – 27,7% oraz jako religijnie głęboko wierzący – 6,9%. Na podstawie danych analizowanych ze względu na rodzaj popełnionego przestępstwa autor stwierdził, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności za popełnioną zbrodnię prezentują skrajne postawy religijne: są albo niewierzący (20,9%), albo wierzący głęboko (21,9%).

Późniejsze badania prowadzone przez tego autora (Sakowicz 2009) ujawniły, że 88,2% więźniów to osoby wierzące, zaś 11,8% – niewierzące. Warto tu zaznaczyć, że prawie 50% badanych nie udzieliło odpowiedzi na pytanie dotyczące praktyk religijnych. Dokładniejsza analiza wykazała, że *Pismo Święte* codziennie i raz w tygodniu czyta zaledwie 15% badanych. We mszy św. uczestniczy codziennie i raz w tygodniu 27,1% badanych, a modli się codziennie i raz w tygodniu 36,4% badanych osób. Do znajomości przykazań Bożych przyznaje się, co prawda, 97,6% badanych, ale ich przestrzeganie traktowane jest przez badanych wybiórczo. Ponadto wśród preferowanych wartości najczęściej wskazywano na rodzinę – 75,8%, rodziców – 41,5%, pracę – 35,8%, pieniądze – 30,9% oraz Boga – 26,5%. Wyniki badań pokazały, że na pomoc płynącą z wiary dla przetrwania trudów więzienia ogółem wskazało 55,2% badanych, zaś brak orientacji w tym zakresie – 24,2% badanych. Stanowisko negatywne ujawniło 20,6% z nich. Podsumowując analizę religijności badanych osób można stwierdzić, że w zdecydowanej większości są one wierzące (88,2%), lecz praktykuje zaledwie 21,1%.

Zbigniew Nowacki (2012) przeprowadził badania wśród osadzonych (N = 116), które ujawniły, że praca duszpasterska duchownego może mieć wpływ na myślenie skazanych, ich reakcje emocjonalne oraz elementy poznawcze. Istota i częstotliwość treści przekazywanych przez kapłanów zdaje się oddziaływać w szczególności na uczucia oraz myślenie skazanego.

Badania Wiesława Romanowicza i Doroty Tomczyszyn (2015) przeprowadzone w grupie 101 osadzonych ujawniły, że 74,2% respondentów deklaruje, że są wierzący, 6,9% głęboko wierzący, 12,9% niezdecydowani, obojętni 3,9% i niewierzący 3,0%. W celu przybliżeniu orientacji tożsamościowych badanych zapytano ich o ustosunkowanie się do pytania o szeroko pojętą autoidentyfikację. Analiza

wyników pokazała, że badani swoją tożsamość ogniskują wokół spraw religijnych. Najwięcej osadzonych – 47,5% – identyfikuje się z katolicyzmem, 28,7% z chrześcijaństwem. Kolejne 12,9% badanych wybrało różne konfiguracje, w których występuje utożsamienie z religią lub konkretną konfesją. Jedynie 11,9% spośród wszystkich badanych nie utożsamia się z religią, twierdząc że przede wszystkim czuje się człowiekiem – 11,0% lub Europejczykiem 0,9%.

Przedstawiona analiza pozwala wyciągnąć wniosek, że zasadniczo projekty badawcze w obrębie poruszanej tematyki, dotyczyły głównie religijności osób odbywających karę pozbawienia wolności. Nie ma natomiast badań, które dotyczyłyby duchowości, rozumianej szerszej od pojęcia religijności, tj. mającej nie tylko religijne konotacje, ale także związanej z takimi wymiarami, jak: poszukiwanie sensu, poszerzanie świadomości, wrażliwość na sztukę, czynienie dobra itp.

Metoda

Celem badań było określenie różnic między osobami odbywającymi karę pozbawienia wolności a osobami niekaranymi pod względem aktywności związanej z życiem duchowym odnoszącym się do religii, jak również mającym charakter areligijny. Sformułowano następujące problemy badawcze:

- P₁: Jakie są różnice między badanymi grupami pod względem poszczególnych wymiarów duchowości nieutożsamianej z konkretną religią?
- P₂: Jakie są różnice między grupą osób odbywających karę pozbawienia wolności a grupą kontrolną pod względem duchowości, której źródło tkwi w religii?
- P₃: Jaka jest relacja między duchowością areligijną a stosunkiem do praktyk religijnych oraz do wiary?
- P₄: Jakie są różnice między osobami reprezentującymi określone style/typy życia duchowego pod względem lęku, depresji i złości?
- P₅: Jakie są różnice między podgrupami osób osadzonych, wyodrębnionymi na podstawie kryterium związanego z określonym typem życia duchowego pod względem poszczególnych rodzajów jakości życia?

W pracy przyjęto następujące hipotezy badawcze:

- H₁: Osoby odbywające karę pozbawienia wolności cechują się znacznie bardziej ubogim życiem duchowym, które ma swoje pozareligijne źródło.

Z uwagi na fakt, że nie udało się dotrzeć do wyników podobnych badań, co pozwala domniemywać, że projekt badawczy o tej tematyce nie został, jak dotąd, zrealizowany w Polsce, treść hipotezy H₁ została sformułowana na podstawie wiedzy ogólnej z zakresu nieprzystosowania społecznego. Duchowość niereligijna związana jest ściśle z takimi obszarami, jak: poszerzanie własnej świadomości, wrażliwość na sztukę, czynienie dobra itp. Trudno zatem oczekiwać, aby osoby nieprzystosowane społecznie/odbywające karę pozbawienia wolności, nie różniły się pod względem wymienionych obszarów duchowości, od grupy kontrolnej.

H₂: Nie ma różnic między grupą osób odbywających karę pozbawienia wolności a osobami niekaranymi pod względem duchowości utożsamianej z religią.

Intensywność postawy religijnej (Śliwak, Bartczuk 2011a, 2011b) może nasilać się w sytuacjach kryzysu, którego przykładem jest osadzenie w zakładzie karnym. Oczywiście czym innym jest kwestia czy religijność ta warunkuje zachowanie i życiowe wybory dokonywane przez osobę. Stąd też, wobec niemożności porównania, należy oczekiwać, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności cechują się podobnym poziomem duchowości religijnej.

H₃: Duchowość areligijna różnicuje stosunek osób odbywających karę pozbawienia wolności do praktyk i do wiary. Osoby praktykujące odznaczają się wyższymi wskaźnikami duchowości od osób niepraktykujących. Ponadto, osoby deklarujące się jako wierzące cechują się istotnie wyższym poziomem aktywności związanej z życiem duchowym niż osoby deklarujące, że są niewierzące.

H₄: Lęk, depresja oraz złość różnicują osoby o różnych stylach/typach życia duchowego.

H₅: Jakość życia różnicuje osoby reprezentujące określony styl/typ życia duchowego.

Należy zaznaczyć, że hipotezy H₄ oraz H₅ mają charakter eksploracyjny. Zastosowanie analizy skupień metodą k-średnich, pozwoli na wyodrębnienie poszczególnych stylów/typów życia duchowego.

Chcąc zweryfikować powyższe hipotezy w badaniach zastosowano następujące narzędzia badawcze:

1. Skala SD-63 do oceny intensywności i jakości aktywności duchowej związanej z religią, jak i niereligijnej, autorstwa B. Skowrońskiego (Skowroński, Bartoszewski w druku).
2. Kwestionariusz SPI/TPI – C.D. Spielbergera (Spielberger, Reheiser 2009), w polskiej adaptacji K. Wrześniewskiego i P. Olesia do pomiaru lęku, depresji, ciekawości i złości jako stanu (SPI) i cechy (TPI).
3. Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia – M. Straś-Romanowskiej, do oceny ogólnego poczucia jakości życia i czterech jego wymiarów: psychofizycznego, psychospołecznego, podmiotowego i metafizycznego (Straś-Romanowska, Frąckowiak 2007).
4. Kwestionariusz ankiety.

Z uwagi na zastosowanie w badaniach SD-63, która jest zupełnie nową, autorską skalą, poniżej przedstawiono nieco dokładniej wyniki badań nad jej budową, rzetelnością i trafnością. W opisie Kwestionariusza SPI/TPI C.D. Spielbergera oraz Kwestionariusza Poczucia Jakości Życia Marii Straś-Romanowskiej ograniczono się jedynie do podania podstawowych informacji. Szerzej na temat omawianych metod, ich trafności i rzetelności, można przeczytać w pracach Straś-Romanowskiej i Frąckowiaka (2007) oraz Wrześniewskiego, Sosnowskiego, Jaworowskiej i Fecenec (2006).

Skala Duchowości SD-63 Skowrońskiego

Jako bazę teoretyczną dla Skali Duchowości (SD-63) przyjęto koncepcję Sochy (2000), który wyróżnił następujące obszary związane z duchowością człowieka: świadomość i samoświadomość, rozum i mądrość, uczucia, wrażliwość, moralność, twórczość, poczucie estetyczne, światopogląd, religijność oraz wiara. Skala jest zapatrzona w czterostopniową skalę Likerta, która składa się z następujących opcji odpowiedzi: zdecydowanie tak, raczej tak, raczej nie, zdecydowanie nie. Zbadano zarówno moc dyskryminacyjną pozycji skali, jej trafność i rzetelność.

Trafność skali obliczono poprzez oszacowanie trafności treściowej, trafności teoretycznej oraz trafności kryterialnej. Trafność treściowa została obliczona dzięki zastosowaniu metody Lawshe'go (Hornowska 2010). W skład ostatecznej wersji skali weszły wszystkie te pozycje, dla których wartość współczynnika CVR wyniosła co najmniej 0,75. Zdaniem Lawshe'go bowiem w przypadku 9 sędziów dokonujących oceny, aby można było uznać pozycję skali za istotną statystycznie na poziomie $p < 0,05$, wartość współczynnika CVR powinna wynosić 0,75 (Lawshe 1975). W procesie badania trafności treściowej omawianej techniki oceny każdej pozycji skali dokonywało 9 sędziów.

Trafność teoretyczną oszacowano przy zastosowaniu eksploracyjnej analizy czynnikowej, która ujawniła istnienie 6 czynników. Z uwagi na treść i-temów, które weszły w skład poszczególnych czynników, wyróżniono: **duchowość religijną** (12 pozycji: modłę się za innych; odczuwam bliską więź z Bogiem; jestem przekonany, że Bóg mnie kocha; wiara daje siłę do pokonywania trudności; modłę się o pokój na świecie; uczestniczę w uroczystościach religijnych; wierzę, że opiekuje się mną Siła Wyższa; modłę się za siebie; zwracam się do Boga kimkolwiek On jest; wierzę w świętych obcowanie; żyję w pokoju z Bogiem; nie wstydzę się mojej wiary Boga); **duchowość jako poszerzanie świadomości** (4 pozycje: staram się zrozumieć siebie samego; staram się zrozumieć otaczający świat; staram się zrozumieć innych ludzi; dążę do wewnętrznego spokoju); **duchowość jako poszukiwanie sensu** (5 pozycji: zastanawiam się skąd się wziąłem; zadaję sobie pytanie o sens mojego istnienia; zadaję sobie pytanie o sens istnienia otaczającej rzeczywistości; zastanawiam się dlaczego umrę; zastanawiam się kim jestem); **duchowość jako wrażliwość na sztukę** (4 pozycje: słuchanie koncertów jest dla mnie przeżyciem duchowym; jestem wrażliwy na sztukę; oglądanie obrazów wielkich mistrzów jest dla mnie przeżyciem duchowym; jestem wrażliwy na piękno muzyki); **duchowość jako czynienie dobra** (5 pozycji: staram się czynić dobro; staram się dostrzegać potrzeby innych ludzi; staram się kierować zasadą „miłości bliźniego”; zależy mi na życiu w zgodzie z innymi; jestem wrażliwy na krzywdę innych ludzi); **duchowość jako wrażliwość na piękno wewnętrzne (wybory moralne) oraz zewnętrzne (otaczający świat)** (6 pozycji: dostrzegam piękno natury; przyroda potrafi mnie zadziwiać; staram się odróżniać dobro od zła; odzielam prawdę od fałszu; staram się być otwarty na innych ludzi; zastanawiam się nad zasadnością moich moralnych wyborów życiowych).

Trafność kryterialną obliczono poprzez korelację skali duchowości z kryterium, które stanowiła intensywność postawy religijnej, a także religijne strategie radzenia sobie ze stresem. W tym celu zastosowano Skalę Intensywności Postawy Religijnej Prężyny oraz Kwestionariusz RCOPE Pargamenta. Oczekiwano współzależności dodatniej między duchowością a religijnością, na którą wskazują autorzy Socha (2000), Zinnbauer i Pargament (2005), Heszen-Niejodek (2006) oraz Jarosz (2010). Wysokie wyniki w skali duchowości powinny korelować z intensywnością religijną i pozytywnymi strategiami radzenia sobie ze stresem, co też potwierdzono w badaniach (Skowroński, Bartoszewski, w druku).

Rzetelność skali oszacowano przy zastosowaniu współczynnika Alfa Cronbacha oraz rzetelności połówkowej. Współczynnik zgodności wewnętrznej Alfa Cronbacha dla całej skali wyniósł 0,94, zaś dla poszczególnych podskal wahał się od 0,83 (czynienie dobra) do 0,96 (duchowość religijna). Pozostałe współczynniki wyniosły: 0,83 dla poszerzania świadomości; 0,86 dla poszukiwania sensu, 0,85 dla wrażliwości na sztukę oraz 0,85 dla wrażliwości na piękno wewnętrzne (wybory moralne) oraz zewnętrzne (otaczający świat). Rzetelność Inwentarza zbadana przy zastosowaniu metody połówkowej wyniosła 0,733 (współczynnik Spearmana-Browna). Korelacja międzypołówkowa, jako współczynnik korelacji Pearsona, między wyodrębnionymi połowami testu wyniósł 0,714 (Skowroński, Bartoszewski, w druku).

Kwestionariusz SPI/TPI

Autorem metody jest C. D. Spielberger (Spielberger, Reheiser 2009). W omawianych badaniach zastosowano polską adaptację Wrześniewskiego i współpracowników (2006). Badania potwierdziły trafność i rzetelność zastosowanej metody (Wrześniewski i in. 2006).

Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia

Autorką narzędzia jest Maria Straś-Romanowska, twórczyni holistycznej koncepcji jakości życia, którą tworzą cztery wymiary: psychofizyczny, psychospołeczny, podmiotowy i metafizyczny (Straś-Romanowska, Frąckowiak 2007). Narzędzie składa się z 60 twierdzeń, po 15 dla każdego wymiaru jakości życia. Badania dokonane przez autorkę Kwestionariusza potwierdziły jego trafność i rzetelność (Straś-Romanowska, Frąckowiak 2007).

Kwestionariusz ankiety

Kwestionariusz zastosowany w badaniach został skonstruowany na potrzeby niniejszego projektu badawczego. Pytania ankiety dotyczyły jedynie kilku podstawowych wymiarów, takich jak: wiek, stan cywilny, wykształcenie, płeć, wykształcenie.

Badana grupa

W badaniach wzięły udział dwie grupy mężczyzn: pierwsza to mężczyźni osadzeni w placówkach penitencjarnych (N = 361), druga (N = 203) to studenci warszawskich uczelni (UW i UKSW). Badania osób osadzonych odbyły się jesienią 2015 roku, badania studentów zostały przeprowadzone w latach 2013–2015. Poniższa tabela przedstawia szczegółowe informacje dotyczące grup, z uwzględnieniem stanu cywilnego, wykształcenia oraz wieku.

Tabela 1. Charakterystyka badanych grup: osób osadzonych (N = 361) oraz studentów (N = 203) pod względem demograficznym

Zmienne	Osoby osadzone w placówkach penitencjarnych		Studenci			
			UW		UKSW	
	N	%	N	%	N	%
Stan cywilny						
Żonaty	84	23,3	12	17,1	15	11,3
Rozwiedziony	66	18,3	0	0	0	0
Wdowiec	38	10,5	0	0	0	0
Kawaler	123	34,1	58	82,9	118	82,7
Konkubinat	50	13,8	0	0	0	0
Wykształcenie						
Magisterskie	14	3,9	0	0	0	0
Licencjackie	15	4,2	0	0	1	0,8
Średnie ogólnokształcące	38	10,5	62	88,6	102	76,6
Średnie techniczne	54	15,0	8	11,4	30	22,6
Zawodowe	89	24,6	0	0	0	0
Gimnazjalne	38	10,5	0	0	0	0
Podstawowe	113	31,3	0	0	0	0
Wiek	M	SD	M	SD	M	SD
	35,2	9,45	23,2	0,7	22,8	0,9

Źródło: badania własne.

W grupie osadzonych najliczniej reprezentowani byli kawalerzy (34,1%), najmniej było wdowców (10,5%). Spośród studentów UW i UKSW również najwięcej było kawalerów: odpowiednio 82,9% i 82,7%. Blisko 88,6% studentów UW ma wykształcenie średnie ogólnokształcące, zaś w przypadku studentów UKSW jest to

grupa 102 osób (76,6%). Wśród osób osadzonych zaledwie 3,9% ma wykształcenie magisterskie, 4,2% licencjackie, 10,5% średnie ogólnokształcące, a 15% wykształcenie średnie techniczne. Średni wiek osób osadzonych wyniósł nieco ponad 35 lat, zaś wśród studentów UW 23 lata, a UKSW 22,8 lat.

Wyniki badań

W poniższej tabeli przedstawiono różnice między osobami osadzonymi a grupą kontrolną w zakresie poszczególnych wymiarów życia duchowego. Okazało się, że różnice statystycznie istotne między badanymi grupami wystąpiły w zakresie wszystkich niereligijnych obszarów duchowości: poszerzenia świadomości ($t = 0,380$, $p < 0,001$), poszukiwania sensu ($t = -3,500$, $p < 0,001$), wrażliwości na sztukę ($t = -4,907$, $p < 0,001$), czynienia dobra ($t = -5,665$, $p < 0,001$), piękna zewnętrznego i wewnętrznego ($t = -4,146$, $p < 0,001$), a także wyniku ogólnego ujmującego zarówno duchowość religijną i niereligijną ($t = -3,531$, $p < 0,001$).

Tabela 2. Różnice między grupą osób odbywających karę pozbawienia wolności a studentami w zakresie poszczególnych wymiarów duchowości

	Rodzaj grupy	M	SD	t	df	p
Duchowość religijna	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	33,21	9,64	,380	562	,704
	grupa kontrolna	32,86	11,96			
Duchowość jako poszerzenie świadomości	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	12,73	2,69	-4,896	562	,000
	grupa kontrolna	13,82	2,24			
Duchowość jako poszukiwanie sensu	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	11,83	3,91	-3,500	562	,001
	grupa kontrolna	13,10	4,51			
Duchowość jako wrażliwość na sztukę	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	9,88	3,02	-4,907	562	,000
	grupa kontrolna	11,24	3,36			
Duchowość jako czynienie dobra	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	15,63	3,013	-5,665	562	,000
	grupa kontrolna	17,05	2,56			
Duchowość jako piękno zewnętrzne i wewnętrzne	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	18,83	3,73	-4,146	562	,000
	grupa kontrolna	20,16	3,50			

	Rodzaj grupy	M	SD	t	df	p
Duchowość – wynik ogólny	osoby osadzone w placówkach penitencjarnych	102,11	18,81	-3,531	562	,000
	grupa kontrolna	108,22	21,28			

Źródło: badania własne.

Hipoteza H_1 została potwierdzona w całości. Osoby odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się istotnie uboższym życiem duchowym przejawiającym się poszerzaniem świadomości, poszukiwaniem sensu, wrażliwością na sztukę, czynieniem dobra, wrażliwością na piękno zewnętrzne i wewnętrzne.

Wynik badań potwierdziły również hipotezę H_2 , gdyż istotnie grupy nie różnią się pod względem duchowości, mającej swoje odniesienie do religii.

Kolejne analizy dotyczyły odpowiedzi na pytanie o związek duchowości z wiarą. W tym celu wykonano analizę wariancji, w której zmiennymi grupującymi były: stosunek do wiary, a następnie stosunek do praktyk religijnych. Wyniki analizy wariancji zostały przedstawione w poniższych tabelach.

Tabela 3. Wyniki analizy wariancji w zakresie poszczególnych wymiarów aktywności duchowej osób odbywających karę pozbawienia wolności wyróżnionych na podstawie kategorii „stosunek do wiary”

		N	M	SD	F	p
Duchowość religijna	mocno wierzący	69	32,38	9,54	,371	,774
	wierzący	175	33,66	9,87		
	słabo wierzący	63	33,38	9,99		
	niewierzący	54	32,63	8,69		
Duchowość jako poszerzanie świadomości	mocno wierzący	69	12,52	2,63	,180	,910
	wierzący	175	12,76	2,71		
	słabo wierzący	63	12,78	2,91		
	niewierzący	54	12,83	2,51		
Duchowość jako poszukiwanie sensu	mocno wierzący	69	12,10	3,83	,175	,913
	wierzący	175	11,71	3,89		
	słabo wierzący	63	11,79	4,13		
	niewierzący	54	11,91	3,90		
Duchowość jako wrażliwość na sztukę	mocno wierzący	69	9,95	2,82	,215	,886
	wierzący	175	9,94	3,06		
	słabo wierzący	63	9,60	3,17		
	niewierzący	54	9,92	3,01		

		N	M	SD	F	p
Duchowość jako czynienie dobra	mocno wierzący	69	15,23	3,39	,670	,571
	wierzący	175	15,80	2,94		
	słabo wierzący	63	15,71	2,79		
	niewierzący	54	15,46	3,01		
Duchowość jako piękno zewnętrzne i wewnętrzne	mocno wierzący	69	18,61	3,54	,159	,924
	wierzący	175	18,90	3,64		
	słabo wierzący	63	18,98	3,76		
	niewierzący	54	18,70	4,24		
Duchowość – wynik ogólny	mocno wierzący	69	100,79	18,94	,208	,891
	wierzący	175	102,78	18,90		
	słabo wierzący	63	102,25	18,55		
	niewierzący	54	101,46	19,09		

Źródło: badania własne.

Okazało się, że stosunek do wiary nie różnicuje badanych pod względem duchowości. Wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności, zarówno w przypadku duchowości religijnej, jak i areligijnej, nie było różnic między osobami deklarującymi się jako mocno wierzący, wierzący, słabo wierzący oraz niewierzący. Stanowi to zatem zaprzeczenie hipotezy H_3 . Podobny wniosek dotyczy zmiennej „stosunek do praktyk religijnych”, który również nie różnicuje osób odbywających karę pozbawienia wolności wyróżnionych na podstawie stosunku do praktyk religijnych (osoby praktykujące, słabo praktykujące oraz niepraktykujące). Szczegóły zostały zawarte w poniższej tabeli.

Tabela 4. Wyniki analizy wariancji w zakresie poszczególnych wymiarów aktywności duchowej osób odbywających karę pozbawienia wolności wyróżnionych na podstawie kategorii: stosunek do praktyk religijnych

		N	M	SD	F	p
Duchowość religijna	jestem osobą praktykującą	119	32,77	9,27	,190	,827
	jestem osobą słabo praktykującą	139	33,37	9,93		
	jestem osobą niepraktykującą	103	33,50	9,72		
Duchowość jako poszerzanie świadomości	jestem osobą praktykującą	119	12,57	2,68	,326	,722
	jestem osobą słabo praktykującą	139	12,78	2,64		
	jestem osobą niepraktykującą	103	12,84	2,80		

		N	M	SD	F	p
Duchowość jako poszukiwanie sensu	jestem osobą praktykującą	119	11,97	3,77	1,072	,344
	jestem osobą słabo praktykującą	139	11,46	3,96		
	jestem osobą niepraktykującą	103	12,16	3,99		
Duchowość jako wrażliwość na sztukę	jestem osobą praktykującą	119	9,91	2,69	,087	,916
	jestem osobą słabo praktykującą	139	9,80	3,22		
	jestem osobą niepraktykującą	103	9,95	3,13		
Duchowość jako czynienie dobra	jestem osobą praktykującą	119	15,46	3,11	,960	,384
	jestem osobą słabo praktykującą	139	15,91	2,90		
	jestem osobą niepraktykującą	103	15,45	3,04		
Duchowość jako piękno zewnętrzne i wewnętrzne	jestem osobą praktykującą	119	18,61	3,66	,320	,726
	jestem osobą słabo praktykującą	139	18,98	3,47		
	jestem osobą niepraktykującą	103	18,88	4,14		
Duchowość – wynik ogólny	jestem osobą praktykującą	119	101,30	18,03	,184	,832
	jestem osobą słabo praktykującą	139	102,30	18,63		
	jestem osobą niepraktykującą	103	102,79	20,05		
	Ogółem	361	102,11	18,81		

Źródło: badania własne.

W celu wyodrębnienia poszczególnych stylów/typów osób odbywających karę pozbawienia wolności, biorąc pod uwagę poszczególne aspekty ich życia duchowego, została zastosowana analiza skupień metodą k-średnich. Analiza ujawniła 4 skupienia, liczące odpowiednio: 113, 112, 88 oraz 48 osób. Szczegółowe dane zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 5. Ostateczne centra skupień uzyskane przy zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich (wartości wyrażone w jednostkach odchylenia standardowego)

	Skupienie			
	1 (N = 113)	2 (N = 112)	3 (N = 88)	4 (N = 48)
Duchowość religijna	,77583	-,13331	-,18367	-1,17865
Duchowość jako poszerzanie świadomości	,74356	,34498	-,64263	-1,37726
Duchowość jako poszukiwanie sensu	,82012	-,64560	,31998	-1,01091
Duchowość jako wrażliwość na sztukę	,70121	-,43330	,18606	-,98085

	Skupienie			
	1 (N = 113)	2 (N = 112)	3 (N = 88)	4 (N = 48)
Duchowość jako czynienie dobra	,73704	,29803	-,54813	-1,42562
Duchowość jako piękno zewnętrzne i wewnętrzne	,76479	,30886	-,79008	-1,07262

Źródło: badania własne.

Pierwszą grupę (skupienie 1, N = 113) stanowią osoby, których życie duchowe, w porównaniu z osobami z pozostałych trzech grup, jest najbardziej intensywne. Dotyczy to zarówno duchowości religijnej, jak i duchowości związanej z poszerzaniem świadomości, poszukiwaniem sensu, wrażliwością na sztukę, czynieniem dobra, pięknem zewnętrznym i wewnętrznym. Stąd też można powiedzieć, że są to **osoby cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie**.

Drugą grupę (skupienie 2, N = 112) tworzą osoby cechujące się uboższym życiem duchowym, mającym swe konotacje religijne (w porównaniu z pierwszą grupą), mniejszą intensywnością życia duchowego związaną z poszukiwaniem sensu i niższym poziomem wrażliwości na sztukę. Są to jednak osoby zaangażowane w życie duchowe, które wyraża się poprzez poszerzanie świadomości, czynienie dobra i wrażliwość na piękno zewnętrzne i wewnętrzne. Można zatem nazwać tę grupę jako **osoby cechujące się umiarkowaną intensywnością życia duchowego nieskoncentrowanego religijnie**.

Trzecia grupa (skupienie 3, N = 88) składa się z osób, dla których życie duchowe ogranicza się głównie do poszukiwania sensu i wrażliwości na sztukę. Zdecydowanie mniej istotne jest religijne życie duchowe, poszerzanie świadomości, czynienie dobra i piękno zewnętrzne i wewnętrzne. Są to osoby o **ograniczonej intensywności życia duchowego, nieskoncentrowanego religijnie**.

Najmniej liczną grupą to badani ze skupienia 4 (N = 48). Można ich scharakteryzować jako osoby, których życie duchowe jest niezwykle ubogie, dla których duchowość w każdym badanym aspekcie, nie stanowi istotnej formy aktywności życiowej. Ponadto każdy aspekt aktywności duchowej tej grupy jest na najniższym poziomie w porównaniu z trzema poprzednimi grupami. Grupę tę nazwano **osobami cechującymi się ubóstwem życia duchowego**.

Kolejnym etapem analizy było określenie różnic między poszczególnymi podgrupami (wyróżnionymi przy zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich), pod względem: jakości życia, lęku, złości i depresji, rozumianych zarówno jako stan, jak i cecha. Chodziło zatem o odpowiedź na pytanie o związek między duchowością a wymienionymi powyżej zmiennymi.

W celu określenia różnic między grupami zastosowano jednoczynnikową analizę wariancji, a także test *post hoc* Games-Howella, który może być stosowany

w przypadku niespełnienia założenia o jednorodności wariancji, a także dla porównań grup nierównolicznych. Średnie i odchylenia standardowe zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 6. Statystyki opisowe (średnie i odchylenia standardowe) dla zmiennych mierzących lęk, złość i depresję (jako cecha i stan), uzyskane przez podgrupy wyróżnione na podstawie kryterium duchowości

	Podgrupy	N	M	SD
Lęk jako cecha (TPI)	1	113	20,87	4,64
	2	112	22,03	4,15
	3	88	21,46	4,89
	4	48	20,92	4,57
Złość jako cecha (TPI)	1	113	20,90	6,53
	2	112	21,56	5,75
	3	88	21,40	7,17
	4	48	21,73	6,22
Depresja jako cecha (TPI)	1	113	19,29	5,51
	2	112	20,68	4,85
	3	88	19,43	4,68
	4	48	19,25	4,59
Lęk jako stan (SPI)	1	113	19,85	5,83
	2	112	21,88	5,41
	3	88	20,93	5,29
	4	48	20,17	4,11
Złość jako stan (SPI)	1	113	19,02	7,27
	2	112	21,43	6,70
	3	88	20,0	7,56
	4	48	19,14	7,28
Depresja jako stan (SPI)	1	113	19,41	6,01
	2	112	21,29	5,70
	3	88	20,11	5,34
	4	48	19,64	4,71

Źródło: badania własne.

Różnice między grupami wyróżnionymi na podstawie kryterium, którym była intensywność życia duchowego w jego różnych aspektach (dzięki zastosowaniu

analizy skupień metodą k-średnich), pod względem lęku, złości i depresji rozumianych jako cecha, okazały się nieistotne statystycznie, co pozwala wyciągnąć wnioski, iż życie duchowe nie różnicuje osób odbywających karę pozbawienia wolności pod względem lęku, złości i depresji, rozumianych jako cecha. Warto przypomnieć, że lęk, złość oraz depresja rozumiane jako cecha są względnie stałą właściwością jednostki.

Tabela 7. Różnice między grupami wyróżnionymi dzięki zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich pod względem lęku, złości i depresji rozumianych jako cecha i stan

		Suma kwadratów	df	F	P	Test post hoc
Lęk jako cecha (TPI)	między grupami	87,515	3	1,410	n.i.	
	wewnątrz grup	7385,493	357			
	ogółem	7473,008	360			
Złość jako cecha (TPI)	między grupami	34,720	3	,280	n.i.	
	wewnątrz grup	14736,050	357			
	ogółem	14770,770	360			
Depresja jako cecha (TPI)	między grupami	141,180	3	1,886	n.i.	
	wewnątrz grup	8906,382	357			
	ogółem	9047,562	360			
Lęk jako stan (SPI)	między grupami	254,385	3	2,940	,033	test Gamesa-Howella 1 < 2,3,4
	wewnątrz grup	10296,191	357			
	ogółem	10550,576	360			
Złość jako stan (SPI)	między grupami	372,450	3	2,413	,046	test Gamesa-Howella 1 < 2,3
	wewnątrz grup	18365,372	357			
	ogółem	18737,823	360			
Depresja jako stan (SPI)	między grupami	220,642	3	2,349	,042	test Gamesa-Howella 1 < 2,3
	wewnątrz grup	11176,394	357			
	ogółem	11397,036	360			

Źródło: badania własne.

Analiza wariancji ujawniła zupełnie inne wyniki w zakresie lęku, złości i depresji rozumianych jako stan, interpretowany jako zmienny w czasie i swej intensywności (w przeciwieństwie do cechy). Okazało się, że grupa osób odbywających karę pozbawienia wolności reprezentująca styl/typ I, czyli **osoby cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie**, ujawniła istotnie niższy wskaźnik lęku ($p < 0,05$), złości ($p < 0,05$) i depresji ($p < 0,05$), aniżeli osoby reprezentujące typ II i III, a w przypadku lęku jako stanu, również typ IV.

Częściowo zatem potwierdziła się hipoteza H_4 , gdyż duchowość różnicuje badanych pod względem depresji, lęku i złości, ale rozumianych jako stan, a nie jako cecha.

Różnice między typami/stylami życia aktywności duchowej wyodrębnionymi dzięki zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich, pod względem jakości życia, ujawniły jedną statystycznie istotną różnicę, która dotyczy jakości metafizycznej. Okazało się, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności, **cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie**, wykazały istotnie wyższy poziom metafizycznej jakości życia, aniżeli osoby reprezentujące pozostałe podtypy życia duchowego.

Tabela 8. Statystyki opisowe (średnie i odchylenia standardowe) dla zmiennych mierzących poszczególne kategorie jakości życia, uzyskane przez podgrupy wyróżnione na podstawie kryterium duchowości

	Podgrupy	N	M	SD
Psychofizyczna jakość życia	1	113	46,98	6,99
	2	112	45,66	6,99
	3	88	48,06	6,56
	4	48	45,94	6,89
Psychospołeczna jakość życia	1	113	43,32	6,76
	2	112	42,60	5,76
	3	88	43,77	5,04
	4	48	43,64	5,23
Podmiotowa jakość życia	1	113	46,40	6,56
	2	112	45,32	5,22
	3	88	46,85	5,50
	4	48	45,71	4,78
Metafizyczna jakość życia	1	113	47,51	6,68
	2	112	45,28	5,67
	3	88	46,06	6,04
	4	48	45,98	5,35
Ogólna jakość życia	1	113	184,39	22,26
	2	112	178,85	19,69
	3	88	184,74	17,24
	4	48	181,27	17,50

Źródło: badania własne.

W przypadku pozostałych rodzajów jakości życia, a także wskaźnika ogólnej jakości życia, różnice między osobami reprezentującymi różne style/typy życia duchowego okazały się statystycznie nieistotne. W większości zatem hipoteza H_5 nie potwierdziła się.

Tabela 9. Różnice między grupami wyróżnionymi dzięki zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich pod względem poszczególnych wymiarów jakości życia

		Suma kwadratów	Df	F	p	Test post hoc
Psychofizyczna jakość życia	między grupami	319,882	3	2,254	n.i.	
	wewnątrz grup	16888,600	357			
	ogółem	17208,482	360			
Psychospołeczna jakość życia	między grupami	79,678	3	,771	n.i.	
	wewnątrz grup	12303,884	357			
	ogółem	12383,562	360			
Podmiotowa jakość życia	między grupami	135,002	3	1,391	n.i.	
	wewnątrz grup	11550,504	357			
	ogółem	11685,507	360			
Metafizyczna jakość życia	między grupami	293,179	3	2,666	,048	Test Gamesa-Howella 1 > 2,3,4
	wewnątrz grup	13088,345	357			
	ogółem	13381,524	360			
Ogólna jakość życia	między grupami	2394,358	3	2,052	n.i.	
	wewnątrz grup	138831,049	357			
	ogółem	141225,407	360			

Źródło: badania własne.

Dyskusja

Celem badań było ukazanie specyfiki życia duchowego osób odbywających karę pozbawienia wolności. Analiza wyników badań potwierdziła, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności charakteryzują się statystycznie istotnie uboższym życiem duchowym, aniżeli grupa kontrolna, która stanowiły osoby niekarane. Osoby skazane zatem w istotnie mniejszym stopniu poszerzają własną świadomość, rzadziej poszukują sensu otaczającej rzeczywistości, czerpią istotnie mniej przeżyć duchowych z czynienia dobra, są mniej wrażliwi na sztukę, są także mniej wrażliwi na piękno zewnętrzne i wewnętrzne, które związane są z wyborami moralnymi.

Z jednej strony trudno byłoby oczekiwać, aby skazani w zakresie duchowości (nie związanej z religijnością) przejawiali wysokie wskaźniki, skoro są osobami nieprzystosowanymi społecznie. Z drugiej strony należy zauważyć, że wymienione wymiary duchowości niereligijnej stanowią niezwykle ważne aspekty funkcjonowania każdego człowieka. Jak wynika z analizy badań, więźniów cechuje niski poziom duchowości niereligijnej. Wniosek ten stanowi ważną informację dla osób pracujących ze skazanymi. Konieczne jest uwzględnianie wszystkich wymiarów duchowości w działalności resocjalizacyjno-terapeutycznej. Ponadto, przy tworzeniu i realizacji programów uwzględniających te aspekty należy pamiętać o permanentnym doskonaleniu oraz poszukiwaniu nowych, a zarazem skutecznych oddziaływań.

Rezultaty badań potwierdziły przypuszczenie, że nie ma różnic między grupą osób odbywających karę pozbawienia wolności, a osobami nieinkarcerowanymi pod względem duchowości utożsamianej z religią – grupy istotnie nie różnią się pod względem duchowości, mającej swoje odniesienie do religii. W badaniach Sakowicza (2009) oraz Romanowicz i Tomczyszyn (2015) ujawniono, że więźniowie deklarują wysoki wskaźnik religijności. Uzasadnieniem braku różnic w zakresie religijności między badanymi grupami mogą być wnioski z badań Sakowicza (2009). Autor wykazał, że ponad 90% badanych więźniów pochodzi z rodziny wierzącej i ponad połowa 55% badanych wskazała na pomoc płynącą z wiary dla przetrwania trudów inkarceracji.

Zaskoczeniem w badaniach był fakt, że stosunek do praktyk religijnych oraz stosunek do wiary nie różnicuje grup osób odbywających karę pozbawienia wolności pod względem duchowości areligijnej. Oczekiwano, że osoby praktykujące odznaczają się wyższymi wskaźnikami duchowości, aniżeli osoby niepraktykujące, a także iż osoby deklarujące się jako wierzące, cechują się istotnie wyższym poziomem aktywności związanej z życiem duchowym, aniżeli osoby deklarujące się, jako niewierzące.

Analiza wyników badań dowiodła, że stosunek do wiary nie różnicuje badanych pod względem duchowości, nie ma bowiem różnic między osobami deklarującymi się jako mocno wierzący a osobami określającymi siebie jako słabo wierzący i niewierzący. Wniosek ten dotyczy zarówno duchowości religijnej jak i areligijnej. Podobny wniosek dotyczy stosunku do praktyk religijnych, który również nie różnicuje osób odbywających karę pozbawienia wolności wyróżnionych na podstawie stosunku do praktyk religijnych (osoby praktykujące, słabo praktykujące oraz niepraktykujące), pod względem duchowości. Można było oczekiwać, że więźniowie, zarówno wierzący jak i praktykujący, odznaczają się wyższym wskaźnikiem duchowości. Analiza statystyczna nie wykazała istotnych różnic w tym zakresie. Z jednej strony osadzeni pochodzą z rodzin wierzących i wiara pomaga im przetrwać trudny okres izolacji (Sakowicz 2009), stąd być może z przyzwyczajenia deklarują, że są osobami wierzącymi. Z drugiej strony zaangażowanie w praktyki religijne może wynikać z zagospodarowania wolnego czasu i uzyskania

innych, pozaduchowych korzyści. Reasumując, można zatem przyjąć, że autodeklaracja religijności więźniów i jej praktykowanie ma charakter zewnętrzny i nie wynika z wewnętrznej duchowości. Wyniki badań potwierdzają wnioski Sławomira Zaręby (2003), który podkreślał, że autodeklaracje w zakresie religijności informują jedynie o charakterze i intensywności postaw wobec religii, a nie odzwierciedlają całokształtu religijności człowieka. Oczywiście duchowość nie jest tożsama z religijnością, stąd osoby uduchowione nie muszą być religijne, pomimo tego, że oba obszary nakładają się wzajemnie. Jak twierdzi Katarzyna Skrzypińska (2012), duchowość i religijność są podobne do siebie pod względem genezy i funkcji, mają jednak różniącą się w wielu elementach treść i konsekwencje przeżywania.

Oczekiwano, że osoby o bardziej intensywnym życiu duchowym będą różniły się od osób o mniej intensywnym życiu duchowym pod względem lęku, depresji oraz złości. Dzięki zastosowaniu analizy skupień metodą k-średnich, która pozwoliła wyodrębnić poszczególne typy aktywności duchowej wśród osób odbywających karę pozbawienia wolności. Pierwszą grupę stanowią osoby cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie. Druga grupa to badani o umiarkowanej intensywności życia duchowego nieskoncentrowanego religijnie. Trzecią grupę charakteryzuje ograniczona intensywność życia duchowego, nieskoncentrowanego religijnie. Najmniej liczną grupę tworzą osoby, które cechuje ubóstwo życia duchowego.

Różnice między wyodrębnionymi typami życia duchowego pod względem lęku, złości i depresji rozumianych jako cecha (czyli względnie stałych) okazały się nieistotne statystycznie, co pozwala wyciągnąć wniosek, iż życie duchowe nie różnicuje osób odbywających karę pozbawienia wolności pod względem lęku, złości i depresji, rozumianych jako cecha. Dalsza analiza statystyczna ujawniła różnice w zakresie lęku, złości i depresji rozumianych jako stan. Okazało się, że grupa osób odbywających karę pozbawienia wolności reprezentująca typ I, czyli osoby cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie, ujawniła istotnie **niższy wskaźnik lęku, złości i depresji**, aniżeli osoby reprezentujące typy II i III, a w przypadku lęku jako stanu, również typ IV. Należy przypomnieć, że wskaźniki lęku, depresji i złości rozumiane jako stan są czasowe i przemijające.

Zakładano, że typ życia duchowego różnicuje osoby pod względem jakości życia. Różnice między poszczególnymi typami życia duchowego, pod względem jakości życia, ujawniły jedną statystycznie istotną różnicę, która dotyczy jakości metafizycznej. Okazało się, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności, cechujące się aktywnym życiem duchowym skoncentrowanym religijnie, wykazały istotnie wyższy poziom metafizycznej jakości życia, aniżeli osoby reprezentujące pozostałe podtypy życia duchowego. W przypadku pozostałych rodzajów jakości życia, a także wskaźnika ogólnej jakości życia, różnice między osobami reprezentującymi różne typy życia duchowego okazały się statystycznie nieistotne. Komponent metafizyczny związany jest z wartościami duchowymi i transcendentnymi, które ułatwiają więźniom przetrwać okres izolacji. Dlatego wydaje się, że poziom

metafizycznej jakości życia jest szczególnie ważny dla osób odbywających karę pozbawienia wolności. Stanowi on bowiem odpowiedź na trudności i problemy związane z pozbawieniem wolności i jest sposobem przystosowania się do sytuacji.

Jak już wspomniano, w polskiej literaturze przedmiotu niewiele jest opracowań poświęconych duchowości skazanych. Autorzy podejmując temat duchowości skazanych zdecydowanie częściej skupiają się jedynie na wybranych wymiarach duchowości, szczególnie religijności, i nie podejmują całościowej analizy zjawiska. Niniejsze badania są nie tylko cennym uzupełnieniem obszaru badawczego z zakresu duchowości skazanych, ale również mogą być zachętą do podejmowania kolejnych projektów badawczych związanych z duchowością osób odbywających karę pozbawienia wolności.

Abstract: Spirituality of Prisoners

Showing the specificity of the spiritual life of persons serving a penalty of imprisonment was a purpose of research. Analysis of findings confirmed that persons serving a penalty of imprisonment were characterized significantly more limited spiritual life, than the control group, consisted persons with no criminal record. And so sentenced persons in the significantly shorter rank are expanding the own awareness, more rarely seek the meaning of surrounding reality, are drawing fewer spiritual experiences indeed from doing good, are less sensitive for the art, are also less sensitive to the outside and internal beauty which are connected with moral elections.

Key words: polish prisoners, spirituality of prisoners, religiousness of prisoners.

Bibliografia

- [1] Cieślak R., 1994, *Postawy religijne skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] *Kierunki działań profilaktycznych*, (red.) Z.B. Gaś, Lublin.
- [2] Heszen-Niejodek I., Gruszczyńska E., 2004, *Wymiar duchowy człowieka, jego znaczenie w psychologii zdrowia i jego pomiar*, „Przegląd Psychologiczny”, 47, 1.
- [3] Hornowska E., 2010, *Testy psychologiczne. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- [4] Jarosz M., 2010, *Pojęcie duchowości w psychologii*, „Studia z Psychologii w KUL”, 16.
- [5] Lawshe C., 1975, *A quantitative approach to content validity*, „Personel Psychology”, 28.
- [6] Nowacki Z., 2012, *Wielowymiarowe znaczenie pracy duszpasterskiej na rzecz osób pozbawionych wolności*. „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 76–77.
- [7] Piotrowski J., Skrzypińska K., Żemojtel-Piotrowska M., 2013, *Skala transcendencji duchowej. Konstrukcja i walidacja*, „Roczniki Psychologiczne”, t. 16, nr 3.
- [8] Popielski K., 1994, *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin.
- [9] Romanowicz W., Tomczyszyn D., 2015, *Stosunek do religii osób odbywających karę pozbawienia wolności a miejsce religii we współczesnym świecie*, „Rozprawy Społeczne”, t. 9, nr 3.

- [10] Sakowicz T., 2007, *Międzypokoleniowy przekaz wartości w rodzinach więźniów*, [w:] *Dziadkowie, rodzice, dzieci. Zaburzenia transmisji międzypokoleniowej*, (red.) K. Gąsior, E. Lisowska, S. Cudak, Zakład Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Akademii Świętokrzyskiej, t. 2 serii: Rodzina–pokolenia–przekazy, Kielce.
- [11] Sakowicz T., 2009, *Wybrane aspekty środowiska rodzinnego w percepcji i ocenie osób osadzonych w polskich zakładach karnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- [12] Skowroński B., Bartoszewski J. (w druku), *Skala duchowości – opis konstrukcji i właściwości psychometryczne*.
- [13] Skrzypińska K., Karasiewicz K., 2012, *Granice duchowości – perspektywa pierwsza*, „Roczniki Psychologiczne”, t. 15, nr 1.
- [14] Socha P., 2000, *Duchowy rozwój człowieka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- [15] Spielberger C.D., Reheiser E.C., 2009 *Assessment of Emotions: Anxiety, Anger, Depression, and Curiosity*, „Applied Psychology: Health and Well-Being”, Vol. 1, Issue 3.
- [16] Straś-Romanowska M., Frąckowiak T., 2007, *Rola relacji międzyludzkich w budowaniu jakości życia osób niepełnosprawnych (perspektywa personalistyczno-egzystencjalna)*, [w:] *Rola więzi w rozwoju dzieci i młodzieży niepełnosprawnej*, (red.) J. Patkiewicz, Wydawnictwo TWK, Wrocław.
- [17] Śliwak J., Bartczuk R., 2011a, *Skala Intensywności Postawy Religijnej W. Prężyny*, [w:] *Psychologiczny pomiar religijności*, (red.) M. Jarosz, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin.
- [18] Śliwak J., Bartczuk R., 2011b, *Skala relacji religijnych – Przeżywane Relacje do Boga D. Hutsenauta*, [w:] *Psychologiczny pomiar religijności*, (red.) M. Jarosz, Wydawnictwo Naukowe KUL, Lublin.
- [19] Urbanek A., 2007, *Miejsce aktywności religijnej więźniów w teleologii pedagogiki resocjalizacyjnej: na podstawie badań prowadzonych w wybranych zakładach karnych*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 2.
- [20] Vaughan F., 1991, *Spiritual issues in psychotherapy*, „Journal of Transpersonal Psychology”, nr 23.
- [21] Zaręba S.H., 2003, *Dynamika świadomości religijno-moralnej młodzieży w warunkach przemian ustrojowych w Polsce (1988–1998)*, „Studia Socjologiczno-Religijne”, nr 22, Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego, Warszawa.
- [22] Zinnbauer B. J., Pargament K. I., 2005, *Religiousness and spirituality*, [w:] *The handbook of the psychology of religion and spirituality*, (red.) R.F. Paloutzian, C.L. Park, Guilford Press, New York.
- [23] Wrześniewski K., Sosnowski T., Jaworowska A., Fecenec D., 2006, *Inwentarz Stanu i Cechy Lęku STAI, polska adaptacja. Podręcznik*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa.